

بررسی تأثیر تجارت الکترونیک بر رشد و توسعه اقتصادی با رویکرد حقوقی - فقهی

۱۱۹

دوفصلنامه مطالعات
حقوق اقتصادی

بررسی تأثیر تجارت الکترونیک بر رشد و توسعه اقتصادی با رویکرد حقوقی - فقهی

کریم ترابی^{۱*}

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه پیام نور زنجان، زنجان، ایران.

چکیده

مطالعات تجربی و نظری نشان داده که عوامل وسازوکارهای درونی یک اقتصاد می‌تواند در کنار سرمایه و فناوری، رشد اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهد. فناوری‌های جدید باعث دگرگونی فضای کسب و کار و گذار از روش‌های سنتی به روش‌های جدید شده است. هدف این مقاله بررسی اثر الکترونیکی شدن تجارت بر رشد و توسعه اقتصادی است. روش تحقیق و روش جمع‌آوری اطلاعات، به صورت توصیفی، تحلیلی و کتابخانه‌ای می‌باشد. یافته‌های تحقیق نشانگر این است که سهم تجارت الکترونیک در رشد اقتصادی، قابل توجه می‌باشد از آنجا که باعث ایجاد تجارت بدون مرز می‌شود و از مزایای دیگر آن می‌توان به ارتباط طرفین معامله بدون وجود محدودیت زمانی و مکانی، امکان دسترسی به اطلاعات در حجم وسیع، صرفه‌جویی در زمان و مکان، بالا بردن کیفیت کالاها و خدمات، رعایت حقوق مصرف‌کنندگان، کاهش هزینه تجارت و ایجاد فرصت‌های شغلی اشاره نمود؛ در این میان فضای مجازی برای ایجاد زمینه‌های رشد اقتصادی وظایف اساسی مثل ایجاد دانش، انتقال دانش و نگهداری دانش را بر عهده گرفته است.

واژگان کلیدی: تجارت الکترونیک، رشد، توسعه، اقتصاد، فناوری اطلاعات.

رشد اقتصادی، هدفی است که سیستم‌های اقتصادی به دنبال آن می‌باشند چون به وسیله رشد اقتصادی امکان تأمین سطح رفاه اجتماعی، ایجاد فرصت‌های شغلی و کاستن از فقر مهیا میگردد. در اقتصاد سنتی کیفیت تبادل کالا و در نتیجه تبادل اطلاعات از شیوه‌های هماهنگ با این نوع اقتصاد پیروی می‌کرد؛ در این نوع نگرش پیشرفت جامعه منوط به وجود زیرساخت‌های فیزیکی در جهت تولید و توزیع کالا و خدمات، بین عامه مردم و بنگاه‌ها می‌باشد، به طوری که قدرت اقتصاد ملی به توانایی و موجودی زیرساخت آن بستگی دارد و کیفیت و کارایی این زیرساخت‌ها برتداوم فعالیت‌های تجاری و اقتصادی جامعه و کیفیت زندگی و سلامت اجتماعی مؤثر است. به طور کلی زیرساخت‌ها شامل زیرساخت‌های اجتماعی (همانند آموزش، بهداشت، امنیت و...) و زیرساخت‌های اقتصادی (همانند سیستم حمل و نقل، ارتباطات، نیرو و...) می‌باشد (اکبریان و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۳).

ولی تحولات فناوری اطلاعات تأثیرات شگرفی را در سیستم‌های اقتصادی و چگونگی انجام خدمات مالی گذاشته است در اقتصاد سنتی، تمرکز بر این بود که بهترین محصول تولید شود، به لحاظ حجمی، بزرگترین باشد، یا حرفه‌ای‌ترین بازاریابی‌ها استخدام شوند، در حالی که این مؤلفه‌ها در کنار مواردی مثل پایین آوردن قیمت‌ها یا ارائه بهترین خدمات به مشتریان لازم هستند، ولی در عرصه تجارت الکترونیکی کافی نمی‌باشد چون در فضای رقابتی در تجارت بدون مرز، آنچه که باعث دگرگونی در بازار است، عنصر اطلاعات می‌باشد، در این فضا برای گردش سریع سرمایه از فناوری اطلاعات کمک می‌گیرند، همین امر باعث بازبینی در فرایند تبادل تجاری و خدمت رسانی به مشتریان شده است؛ از آنجاکه تصمیمات بر پایه اطلاعات اتخاذ می‌شود اگر این اطلاعات، نادرست باشند تصمیمات نیز نادرست خواهند بود در نتیجه فعالیت‌های اقتصادی نیز صحیح نبوده، بهمین خاطر امکان تبدیل اقتصاد سنتی به اقتصاد نوین وجود نخواهد داشت (صوفی و همکاران، ۱۳۸۶: ۸۶). به عبارت دیگر در گذشته برندگان اقتصادی کسانی بودند که محصولات یا خدمات جدیدی را تولید می‌کردند اما در قرن حاضر مزیت رقابتی پایدار، بیشتر حاصل فناوری‌های فرآیندی جدید و کمتر حاصل فناوری‌های تولیدی جدید است. آنچه قبلاً در اولویت قرار داشت اختراع محصولات جدید بود اما در حال حاضر اختراع و تکمیل فرآیندهای جدید اهمیت اول را به خود اختصاص داده است. سیستم‌های اطلاعاتی و فناوری اطلاعاتی می‌تواند از طریق ایجاد ارتباط با مشتریان باعث حصول

مزایای زیاد می‌باشد (ره‌نورد، ۱۳۸۴: ۲۶۰).

افزایش سرعت انتقال پردازش داده‌ها و اطلاعات باعث شده که کشورها و شرکت‌های اقتصادی اقدام به استفاده از مزایای تجارت الکترونیک و تجارت بدون مرز در سیستم معاملاتی خود بکنند. در خصوص ایجاد زیر ساخت‌های تجارت الکترونیکی، حقوق ایران در سال ۱۳۸۲ قانون تجارت الکترونیک را به تصویب رساند. حتی طبق همین قانون قوه قضاییه می‌تواند اسناد قضایی با ۳۰ سال سابقه در بایگانی را به اسناد الکترونیکی تبدیل کند و همین اسناد نیز در دادگاه‌ها قابل استناد خواهند بود ولی این اقدامات در ابتدای راه می‌باشد که نیازمند انسجام و برنامه‌ریزی برای گسترش آن است.

روش مورد استفاده در این تحقیق مبتنی بر روش توصیفی و تحلیلی است و جمع‌آوری اطلاعات نیز به صورت کتابخانه‌ای است، تمرکز منابع موجود در این موضوع، بر تشریح قانون تجارت الکترونیک، بعد حقوقی تجارت الکترونیکی به لحاظ تفاوت آن با تجارت سنتی، لحظه ایجاد معاملات الکترونیکی، پول رایج در معاملات الکترونیکی و جایگاه پول جدید در این معاملات، شیوه‌های رسیدگی به ادعاها در معاملات الکترونیکی و لزوم تعریف دلایل و ادله جدید برای اثبات ادعا... می‌باشد. در حالی که مطالعه تأثیر تجارت الکترونیک بر رشد اقتصادی از این جهت که یک مطالعه میان رشته‌ای است، بدیع بوده با مطالعات پیشین تمایز آشکاری به لحاظ چارچوب نظری، ارتباط مطالب با یکدیگر و نتایج حاصله دارد.

۱. پیشینه تجارت الکترونیکی و ارتباط آن با تجارت سنتی و ابعاد فقهی آن

با توجه به این که امروزه فناوری، روش انعقاد قراردادها را به ویژه در دنیای تجارت و با استفاده از اینترنت به کلی تغییر داده است، در خصوص مفهوم حقوق قراردادها باید گفت؛ اسلام، آزادی اساسی برای ورود به معاملات را اجازه نموده و در قرآن، بیش از ۲۰ آیه در مورد اقتصاد و امور مالی وجود دارد و اصل انعقاد قراردادهای تجاری از منابع اصلی قابل استنباط است «واحل الله البیع وحرم الربا» (قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۲۷۵). و از آنجا که خداوند هر آنچه را که در آسمان‌ها و زمین است مسخر انسان ساخته و بشر می‌تواند از تمام زیبایی‌های خلقت در تمامی حوزه‌ها از جمله تجارت به شیوه الکترونیکی سود ببرد. بنابراین انعقاد قرارداد خواه به شکل سنتی و یا الکترونیک، مادامی که طرفین قرارداد اراده کنند چنانچه غیرقانونی و غیرشرعی نباشد و طبق اصل اباحه، هر عملی حلال و مباح تلقی می‌گردد مگر آنکه حرمت آنرا شرع یا قانون به وضوح بیان داشته باشد (باقری

و همکاران، ۱۳۹۱: ۲۳).

قواعد موجود در این زمینه، احکام فقهی را عاملی برای زمینه‌سازی تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی می‌داند و علاوه بر وجود احکام، اجرای این احکام نیز از ضروریات محسوب می‌شود و مقدمه اجرای قانون نیز، تشریح و قانونگذاری است، یعنی تا قانونی نباشد اجرای قانون بی‌معنی است. طبق قاعده لاضرر، تجارت اقلامی که برای افراد و جامعه مفید نمی‌باشد، بلکه ضرر دارد، جایز نمی‌باشد. همچنین شیوه ارتباط اقتصادی، قابل توجه است چه در حالت سنتی و چه در حالت الکترونیکی، قاعده لاضرر حاکم می‌باشد و طبق قاعده تسلیط، انحصار در تولید و توزیع و مصرف، جز در مواردی که ضروری است، جایز نمی‌باشد (غفوری‌نژاد، ۱۳۸۷: ۸۸). در فقه امامیه نظام معاملات از اهمیت خاصی برخوردار است، معامله چه از طریق سنتی و چه از طریق الکترونیکی، باید تحت نظارت باشد. در شریعت اسلامی در هر زمینه‌ای که برای رفع عسرو حرج و حفظ نظام معاملاتی اقدامی لازم باشد، این کار را انجام داده است و اعتبار بخشیدن به قاعده ید برای استحکام نظام معاملاتی و برپایی بازار، شاهدی بر این مدعا است (رشوند و همکاران، ۱۳۸۷: ۶۸). از نظر فقهای امامیه کلیت نظم معاملاتی یک مصلحت ضروری محسوب می‌شود و مداخله در آن تنها در صورتی است که کلیت این نظام در معرض تهدید قرار می‌گیرد و دخالت حاکم اسلامی برای حفظ آن لازم است تا از ایجاد عسرو حرج و تضرر مسلمانان و حاکمیت اقلیتی بر بازار و ایجاد اختلال جلوگیری شود (رشوند و همکاران، ۱۳۸۷: ۷۹).

با توجه به خصوصیت اجتماعی انسان، باید گفت که انسان برای رفع نیازهای خود نیازمند تعاون با سایر افراد جامعه می‌باشد، از ابتدای شکل‌گیری اجتماعات، انسان‌ها روش‌های مختلفی را برای مبادله برگزیده‌اند، و هر کدام از این روش‌ها، برای خودشان مشکلات خاصی داشته‌اند، ولی در زمینه تجارت، اولین تحول را می‌توان اختراع پولنام نهاد که دارای فواید و مزایای بسیاری می‌باشد، دومین تحول در عرصه روابط مکانی تجار بوده که با اختراع کشتی، مرزهای جغرافیایی برای تجار باز شده و توانستند با سرزمین‌های دیگر نیز تجارت بکنند، و این مورد هم برای خود، همراه با سختی‌هایی بوده و هم اکنون شبکه جهانی اینترنت، هم فواصل جغرافیایی را کمرنگ کرده است و فاصله زمانی را نزدیک و نزدیکتر کرده است. در بررسی پیشینه تجارت الکترونیکی در می‌یابیم که بورس‌های اوراق بهادار نیز مؤسسات دیگری بودند که به سرعت فعالیت خود را با روند پیشرفت اینترنت هماهنگ کردند و موفق شدند که در عرض مدت کوتاهی، با

توجه به برتری‌های اینترنت در مقایسه با روش‌های قدیمی، به دلیل سرعت و دقت بالا، به موفقیت‌های بی نظیری دست یابند (سرمد و همکاران، ۱۳۸۳: ۲۵).

در حالی که تجارت الکترونیکی و بخصوص نوع اینترنتی آن باعث ایجاد تغییرات چشمگیر در شرایط رقابتی شده است (به عنوان مثال ظهور و ورود سریع رقبای جدید، جهانی شدن رقابت، رقابت شدید در استانداردها و...) اما فرصت‌های جدیدی هم برای جایگزینی کسب و کار، ایجاد مشاغل و فرصت‌های جدید در زمینه‌های مختلف ایجاد کرده است، اگر چه عده‌ای را نیز بیکار نموده است. به طور کلی، می‌توان فواید تجارت الکترونیکی را در قیاس با تجارت سنتی در موارد زیر دانست: «حضور در بازار به شکل همه جا، همه کس، همه وقت (رضایی، ۱۳۸۷: ۲۶). در نگاه جامع، بازرگانی متداول براساس دارای‌هایشان ساخته می‌شود ولی اقتصاد نوین الکترونیکی بر مبنای دانسته‌ها است، نه دارای‌ها و تقریباً بهره‌برداری از اطلاعات و دانش بدون اشاره به محل فیزیکی است (مایل دکار، ۱۳۸۴: ۳۸).

۲. ضرورت انتقال از تجارت سنتی به تجارت الکترونیکی

تجارت الکترونیک از چند جهت با تجارت سنتی متفاوت است. این تفاوت‌ها مشکلاتی را در نظام‌های حقوقی پدید می‌آورد که می‌توان به شرح زیر اشاره نمود:
یک. روش‌ها و ترتیبات (تازه): شرکت‌ها روش‌های جدیدی اتخاذ کرده‌اند و از مزایای اینترنت در جهت تجارت استفاده می‌کنند. تقاضاها نیز با همین روش مطرح و از فن آوری‌های تجارت و کاری بهره‌مند می‌شوند.

دو. بُعد فرامرزی: تجارت الکترونیکی، بعدها فرامرزی دارد. آمار دیدار از سایت‌ها نشان می‌دهد استقبال در حدی شگفت‌انگیز است، زیرا شبکه تجارت الکترونیکی در دسترس همه مردم جهان است و مشتریان می‌توانند از همه کشورها باشند. سه. سرعت تحولات: اینترنت و فن آوری مبنای آن هر دو، هر روز شاهد تحولات تازه ایست. گاهی قوانین جدید نیز که در مقام حل و انتظام موقعیت‌های جدید، تصویب می‌شوند با توجه به تحول روزافزون فن آوری‌ها، کارآیی خود را از دست می‌دهند. برای ایجاد دولت الکترونیک شرایطی مثل فراهم کردن زیرساخت‌های فنی، سرمایه انسانی، و شبکه‌های الکترونیکی لازم است (باطنی و همکاران، ۱۳۸۵: ۷۲).

لازم است نقش حقوق دانان در جهانی که توجه آن معطوف به اطلاعات منتقل از طریق بیت‌هاست (Bits)، به صورت سازمانی تقویت شود (نوری و همکاران، ۱۳۸۲: ۹۴).

۳. رشد اقتصادی

توسعه به معنای سمت‌گیری کل نظامات اقتصادی و اجتماعی (اعم از نظام آموزشی، قانون‌گذاری، اجرایی...) در جهت رشد اقتصادی است. یعنی هر برنامه و طرحی که به رشد اقتصادی منجر نشود باید حذف شود و حتی نظام آموزشی نیز تابعی از برنامه‌ریزی توسعه اقتصادی می‌باشد (آوینی، ۱۳۷۶: ۵۰).

نکته قابل ذکر در خصوص اصالت دادن به رشد اقتصادی است؛ از آنجاکه آرمان توسعه یافتگی از اصالت دادن به رشد اقتصادی به وجود آمده است همین نگاه در جامعه غربی مبتنی بر بیش‌ماده‌گرایی و نسیان حق می‌باشد. لازمه رشد اقتصادی بیشتر، بدون شک توسعه بیشتر تکنولوژی است و تکنولوژی نیز محال است که بتواند از عهده پسخوراند حجم عظیم فضولات و پسماندهای خود برآید و مواد مصرف شده را بار دیگر به طبیعت محدود کره زمین بازگرداند. بنابراین یکی از ضرورت‌های حتمی اقتصاد امروز مصرف بیشتر برای تولید بیشتر است. ولی در نگاه اسلام هنگامی می‌توانیم همه نظامات اجتماعی را بر محور رشد اقتصادی تنظیم کنیم که رشد و توسعه اقتصادی با تکامل و تعالی روحانی انسان‌ها انطباق پیدا بکند (آوینی، ۱۳۷۶: ۹۴).

اگرچه تجارت الکترونیکی عمدتاً در حوزه بازرگانی و داد و ستد شناخته شده است؛ اما تأثیرات مستقیمی بر سایر حوزه‌های اجتماعی از جمله نظام حقوقی، فرهنگی... بر جای می‌گذارد (شکوری، ۱۳۸۴: ۱۵).

در مدل‌های رشد به نقش تحقیق و توسعه، به‌عنوان موتور رشد اقتصادی تأکید شده است. تحقیق و توسعه از دو راه می‌تواند به رشد اقتصادی کمک نماید. اول آنکه، تحقیق و توسعه اجازه می‌دهد تا کالاهای سرمایه‌ای جدیدی معرفی گردند که ممکن است نقش بیشتر و بهتری در تولید نسبت به کالاهای سرمایه‌ای موجود داشته باشند. به جهت آنکه محصول تابعی از انواع مختلف کالاهای سرمایه‌ای و یا کیفیت کالاهای سرمایه‌ای است پس اگر تابع تولید دارای بازدهی‌های نزولی نسبت به هر یک از نهاده‌ها وجود داشته باشد، آنگاه رشد درون‌زا وجود خواهد داشت، حتی اگر بازدهی‌های نزولی نسبت به هر یک از نهاده‌ها وجود داشته باشد. کمک دوم تحقیق و توسعه بر رشد اقتصادی این است که باعث ایجاد اثرات جانبی در موجودی علم و دانش می‌شود. موجودی بیشتر عمل و دانش، به نوبه خود باعث کاهش هزینه‌های تحقیق و توسعه می‌شود. بنابراین می‌توان گفت که بوجود آمدن اثرات جانبی از طریق فعالیت‌های تحقیق و توسعه، سبب ایجاد بازدهی ثابت به سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه خواهد شد.

به همین دلیل بنگاه‌ها مقدار ثابتی از منابع را در امر تحقیق و توسعه سرمایه‌گذاری کرده و باعث افزایش موجودی علم و دانش در یک نرخ ثابت می‌شوند. یکی از یافته‌های جالب این مدل آن است که رشد درون‌زا می‌تواند از طریق انباشت دانش و بدون سرمایه‌گذاری در کالاهای سرمایه‌ای فیزیکی ایجاد شود (میرزاییگی، ۱۳۷۹: ۱۰).

الف. تأثیر فناوری‌ها بر رشد اقتصادی

فناوری‌های جدید دنیای کسب و کار را از اساس دگرگون کرده‌اند. این فناوری‌ها با ایجاد رشد شتابان در توانمندترین نیروهای اقتصاد جهان، یعنی فضای مجازی و قدرت محاسبه، به جزء لاینفک سازمان‌ها در تمام دنیا تبدیل شده‌اند.

امروزه شرکت‌های تجاری برای ورود به قلمروهای اینترنت ثبت نام می‌کنند و با آگاهی از این که فضای مجازی مخلوق کامپیوتر در بیست سال آینده عامل اصلی رشد اقتصادی خواهد بود، جای پای خود را در این تار عنکبوت جهانی دست و پا میکنند. شاهد این مدعا رشد انفجارگونه شرکت‌های COM در وال استریت و NASDAQ در دو سال اخیر است. آنهایی که برای پیوستن به این شبکه به سرعت اقدام نمی‌کنند خطر عقب ماندن از قافله این کاروان انقلاب اطلاعاتی را به جان می‌خرند و در فشارناشی از هجوم همگان برای دسترسی به بزرگ راه اطلاعات کنار زده می‌شوند (میرزاییگی، ۱۳۷۹: ۳۵).

در عصر اطلاعات، برخلاف عصر صنعتی موج دوم، برقراری ارتباط میان کارکنان، همین طور میان کارکنان و مشتریان آنها، یا حتی میان کارکنان و سازمان‌های استخدام کننده آنها دیگر نیازمند ارتباط فیزیکی نیست. روح برابری خواهی فضای مجازی عملاً باعث ایجاد یک زمین بازی تخت و هموار شده است که در آن همه افراد، با پایگاه‌های طبقاتی متفاوت، همزمان می‌توانند به‌طور مستقیم و فوری نه تنها به صورت فرد با فرد «که در عصر صنعتی موج دوم رایج بود» بلکه به صورت فرد با جمع و جمع با جمع ارتباط برقرار کنند. این شبکه‌های اطلاعات سازمان‌ها را به صورت‌های دیگری نیز دگرگون‌خواهند کرد و با ایجاد ارتباطات وسیع و فراگیر، تعداد مناسبات تجاری کنونی را به صورت نمایی افزایش خواهند داد. این مناسبات منشأ محصولات، خدمات، ایده‌های نو و اطلاعات فراوان خواهند شد.

کامپیوتر به زودی در داخل تمامی کالاهای مصرفی ما، از پوشاک گرفته تا مصالح ساختمانی، کار گذاشته خواهند شد. کامپیوتر، آن گونه که ما اکنون می‌شناسیم، به تدریج در وسایل زندگی ما ادغام خواهد شد و درست همان‌طور که در اوایل این قرن موتورهای برقی کوچک به درون وسایل روزمره زندگی ما رخنه کرد و به صورت «نامرئی» درآمد،

عملاً وارد زندگی ما خواهد شد.

در خصوص تأثیر نانو بر فضای مجازی باید گفت، مرحله بعدی توسعه کوچکتر سازی هر چه بیشتر سخت افزار کامپیوتری با استفاده از فناوری‌های نانو است «ماشین‌هایی که از اتم‌های منفرد ساخته می‌شوند». ریز - ماشین‌های با ابعاد مولکولی خود می‌توانند ماشین‌هایی از اتم بسازند. فناوری‌های نانو نیز اساسی برای موج بعدی کامپیوترها تشکیل خواهند داد.

به‌طور خلاصه، فناوری‌های جدید به جزء ذاتی زندگی عادی ما تبدیل شده‌اند. این فناوری‌ها به تمامی وجوه زندگی ما رخنه کرده و با کسب کیفیت اندام‌های بدن، در واقع، به جزئی از بدن ما تبدیل شده‌اند؛ برعکس گذشته که خارج از بدن قرار داشتند. اکنون کاملاً این امکان وجود دارد که این فناوری‌ها سرانجام به مرحله‌ای برسند که با «خود» ما تمایز ناپذیر شوند و در آینده‌ای، که چندان هم دور نیست، حتی ممکن است جانشین انسان به‌عنوان اشرف مخلوقات بر روی این کره خاکی بشوند. اثر این فناوری‌ها هم بر کارکنان و هم بر سازمان‌ها عمیق خواهد بود و اکنون چالش پیش روی مدیران پیش بینی این اثرها و تخفیف آنهاست. در خصوص ارتباط رشد تکنولوژیکی با آموزشی باید گفت پیشرفت‌های تکنولوژیک در تولیدات صنعتی به مراتب سریع‌تر از دستاوردهای پیشرفت در حیطه آموزشی (به منظور وفق دادن کارگران با مطالبات تازه‌ای که از آنها خواسته می‌شود) رشد پیدا کرده است (مارک هنری، ۱۳۸۴: ۱۹۲). گستره وسیعی از عوامل، از جمله نوآوری در فناوری، جهانی شدن کسب و کار، افزایش رقابت و رشد بازارهای جدید مصرف، در رشد سریع فناوری‌های جدید مؤثر بوده است. فناوری‌های جدید، مخصوصاً در مرحله همزیستی با بدن انسان، نیروی محرکه اصلی فضای مجازی، واقعیت مجازی و نسل جدید کامپیوترهای خودآموز هوشمند هستند. بنابراین ما باید درباره اثر بالقوه این فناوری‌های جدید بر سازمان‌ها و دنیای کار در کشورهای صنعتی در بیست سال آینده چاره اندیشی کنیم (میرزاییگی، ۱۳۷۹: ۳۸).

تعامل کسب و کارها با دولت باعث ایجاد دولت الکترونیکی و رشد آن شده به طوری که سیستم مناقصه الکترونیکی یا دموکراسی الکترونیکی مبنی بر رأی‌گیری الکترونیکی از شهروندان، نمونه‌ای از این تأثیرگذاری می‌باشد (شکوری، ۱۳۸۴: ۴۱). همچنین از آثار تکنولوژی اطلاعات بر نظام اقتصادی، پیدایش شرکت‌های کوچک، سازمان‌های مجازی، جابجایی و تغییر در نظام واسطه‌گری و نمایندگی‌ها و تبدیل اقتصاد سنتی به اقتصاد دیجیتال می‌باشد (احمدی و همکاران، ۱۳۸۱: ۳۰).

تقریباً تمامی سازمان‌هایی که ما اکنون می‌شناسیم در بیست سال آینده وجود نخواهند داشت یا از اساس دگرگون خواهند شد. تجزیه سازمان‌ها و از بین رفتن آنها به دفعات زیاد و به‌طور غیر قابل پیشگویی ادامه خواهد یافت. «جنون ادغام» در میان سازمان‌های بزرگ دیوان سالار موج دوم که نتوانند با اقتصاد موج سوم سازگاری پیدا کنند، به صورتی بی‌امان ادامه می‌یابد. آهنگ تغییر شتابان خواهد شد و به آشوب خواهد انجامید و در برخی قسمت‌های دنیا، شرکت «محو» خواهد شد. «شرکت مجازی» به صورت یک سازمان فوق‌العاده عادی درمی‌آید و مسئله رفتن به «اداره» ممکن است برای بسیاری از کارکنان به یک مسئله کاملاً «قدیمی» تبدیل شود. اریکسون «و کسانی دیگر» این انقلاب در نحوه کار را با اطمینان خاطر پذیرفته است و به همین دلیل بیش از نیمی از کارکنانش، براساس ضوابط مشخص، خارج از شرکت کار می‌کنند. با استفاده از تلفن هوشمند و دیگر وسایلی که فناوری‌های PC را با ایمیل، دستگاه‌های پردازش اصلی و ماهواره پیوند می‌زنند عده بسیار بیشتری از کارکنان به صورت سیار به کار خواهند پرداخت. تعداد بسیار زیادی از ما بیشتر وقت کاری خود را در خانه خواهیم بود یا در حال سفر. در خدمات مالی، تبلیغاتی و مشورتی، کارکردن در خارج از اداره به یک هنجار تبدیل خواهد شد. صاحب نظران پیشگویی کرده‌اند که تا سال ۲۰۱۰ بیشتر از ۶۰ درصد کارکنان در ایالات متحد از این هنجار پیروی خواهند کرد، که خود نشان از بازگشتی به هنجارهای کاری رایج در عصر پیش صنعتی است. بیشتر کارکنان چندین شغل خواهند داشت و همزمان با بیش از یک کارفرما کار خواهند کرد؛ این کارکنان به تجارت الکترونیکی ۲۰ می‌پردازند و در طول مدت کار خود سه یا چهار بار شغل عوض می‌کنند.

خرید احتیاجات منزل از طریق وب نیزافزایش خواهد یافت. هم اکنون ۱/۲۲ میلیون نفر از شبکه برای خرید استفاده می‌کنند. حجم مالی این صنعت در ایالات متحد در سال ۱۹۹۹ برابر ۸۸ میلیارد دلار آمریکا بود. انتظار می‌رود که تا سال ۲۰۱۰ این رقم به هزار میلیارد دلار برسد. کامپیوترهای منزل ما به خرده فروشان وصل هستند و خریدهای ما را انجام می‌دهند. تا سال ۲۰۰۵، در کشورهای پیشرفته صنعتی ۱۰۰ درصد معاملات بانکی تمامی مشتریان با کامپیوتر انجام می‌شد. نرم افزارهای هوشمند مدیریت روزانه حساب‌ها، موجودی‌ها، صورتحساب‌ها، حقوق، مالیات، و حتی سرمایه‌گذاری و تصمیمات مربوط به اوراق بهادار را به عهده خواهند گرفت و در نتیجه بسیاری از حسابداران و مشاوران مالی بیکار خواهند شد و به فکر پیدا کردن کار جدیدی خواهند افتاد.

در قرن بیست و یکم اینترنت عمده‌ترین رسانه ارتباطی خواهد بود، پست الکترونیکی، کار، تلویزیون، بانکداری، مشورت‌های پزشکی، آموزش در تمامی سطوح، فراگیری، خلاقیت و طراحی و حتی قرار ملاقات شخصی از طریق این رسانه انجام خواهد شد. در واقع، موانع زبانی وجود نخواهد داشت. ترجمه فوری زبان و گفتار به یک امر عادی تبدیل خواهد شد و در واقع کامپیوترهای «زیستی» ما، به اصطلاح، مترجم سر - خود خواهند بود.

این فناوری‌ها ارتباط مردم با یکدیگر راحتر، سریع‌تر، و ارزان‌تر کرده‌اند. همچنین توانایی ما برای پردازش اطلاعات پیچیده بهتر شده است. این فناوری‌ها همچنین سهم بزرگی در جهانی شدن نه تنها تجارت و بازرگانی، بلکه به میزان بیشتری در یکپارچگی سیاست بین‌المللی، یکپارچگی اجتماعی و فرهنگی و همین‌طور در کنار گذاشتن منازعات قبیله‌ای و قومی، که همواره در تاریخ بشر وجه غالب بوده است، داشته‌اند. دگرگونی بنیادی فرایندهای تولید و سازمان‌ها، بر اثر استفاده از این فناوری‌ها، همچنان ادامه دارد. باوجود این شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهند این فناوری‌ها و دیگر فناوری‌های جدید در حال ایجاد چیزی هستند که انفجار محل کار توصیف شده است. در نتیجه این انفجار تعداد بسیار زیادی از مشاغل از بین می‌رود و یک جامعه دوگانه، متشکل از یک جامعه از لحاظ فناوری غنی و یک جامعه از فناوری فقیر، ایجاد می‌شود (میرزاییگی، ۱۳۷۹: ۴۰).

از این‌رو، مهمترین نقش رهبران توانایی پیشگویی اثرهای فناوری‌های جدید بر سازمان‌های آنهاست. از لحاظ سنتی، نقش عمده رهبران تعریف واقعیت است. رهبران سازمان‌ها نه تنها باید واقعیت فناوری‌های جدید را درک کنند و آگاهی مناسبی از آن داشته باشند بلکه باید محدودیتهای خود را نیز بشناسند. فناوری‌های جدید این امکان را فراهم می‌کنند که کارکنان بتوانند در هر جایی که هستند، اعم از منزل یا هر جای دیگری، برای سازمان خود کار کنند. انزوای تک تک کارکنان در سازمان‌های مجازی ممکن است احساس از خود بیگانگی یا هنجار گسیختگی در میان آنها ایجاد کند؛ بدین معنی که آنها نه خود را متعلق به یک تیم بدانند و نه به یک سازمان بزرگتر. رهبران سازمان برای تخفیف این اثر انزوا باید بدانند که تقریباً تمامی انسان‌ها ذاتاً اجتماعی هستند.

توسعه اقتصادی الزاماً نیازمند هویت مستقل فرهنگی است چون تهمی کردن انسان‌ها از فرهنگ باعث می‌شود انسان‌ها مثل درختی بشوند که ریشه اش قطع شده باشد و تحول فرهنگی مناسب هنگامی است که الگوسازی فرهنگی مناسب، تأمین منابع اساسی زندگی

و حیات اکثریت آحاد جامعه و تخصیص منابع کافی به جنبه‌های پرورشی صورت گرفته باشد (عظیمی، ۱۳۷۱: ۱۸۷).

به همین خاطر تعامل و تأثیر شاخص‌های فرهنگی جوامع در سرعت رشد و توسعه اقتصادی جوامع، امری قطعی است (بنیانیان، ۱۳۸۶: ۲۶۸).

یک جنبه مثبت‌تر توسعه فناوری‌های ارتباطی این است که انتظار می‌رود «تفاوت‌های» جنسی و فرهنگی از بین برود. با ایجاد روش‌های ارتباطی از لحاظ جنسی - فرهنگی خنثا و تضعیف بیشتر موانع سنتی میان زن و مرد و انسان‌های بازمینه‌های فرهنگی متفاوت، این گرایش تسریع خواهد شد. فناوری‌های ارتباطی جدید ممکن است به حامی قدرتمندی برای زنان در سازمان‌ها تبدیل شوند، زیرا این فناوری‌ها کانال‌های ارتباطی جدیدی را فراهم می‌کنند، دسترسی به اطلاعات راحت‌تر می‌شود و توان ارتباط‌گیری با سایر زنان افزایش می‌یابد. یکی از تجلی‌های بارز این گرایش، رشد سریع تعداد زن‌های خویش - فرما در دهه ۱۹۹۰ در ایالات متحده است. وقتی قدرت تفکر مهمترین دارایی سازمان است، دیگر مسئله قومیت و جنسیت نباید برای مدیریت سازمان اهمیت داشته باشد (میرزاییگی، ۱۳۷۹: ۴۳).

اقتصاد از دو نوع شوک، متأثر می‌شود. بعضی از شوک‌ها آثار دائمی بر تولید می‌گذارند که آنها را شوک دائمی می‌نامند (مانند بهبود بهره‌وری). برخی از شوک‌ها آثار گذرا یا موقتی دارند و آثار آنها بر تولید در طول زمان از میان می‌رود (مانند افزایش موقتی مخارج دولت و تغییرات حجم پول). بنابراین می‌توان روند را آن بخش از تولید تلقی کرد که ناشی از شوک‌های دائمی است. از نظر ساختار چنین سری‌هایی غیر پایا خواهند بود. در مقابل آن بخش از تولید که ناشی از شوک‌های موقتی است مربوط به دوران‌های اقتصادی بوده که از نظر ساختار سری‌های پایا هستند (میرزاییگی، ۱۳۷۹: ۱۴).

ب تعاونی‌های دانش محور و تجارت الکترونیک

تجارت مبتنی بر سیستم‌های اطلاعاتی الکترونیکی است که به‌عنوان پیش‌نیاز برای حضور فعال در عرصه‌های رقابت و عصر جهانی شدن، باید مورد توجه ویژه قرار گیرد. تحقق سیاست‌های استراتژیک صدر و ذیل اصل ۴۴ قانون اساسی که از سوی رهبر معظم انقلاب ابلاغ شده است، انقلابی را در اقتصاد ایران در پی خواهد داشت که دستیابی به اهداف ترسیم شده در آن و رهایی از قیدوبندهای اقتصاد دولتی، بدون شک نیازمند فراهم شدن بستری برای رشد و بالندگی بخش‌های غیردولتی از جمله تعاون است. بر همین اساس تعاونی‌ها و تعاونگران عزیز کشورمان برای آن‌که بتوانند همگام با

تحولات اقتصادی و علمی جهان معاصر گام بردارند و حضوری موفق و بیش از پیش در عرصه‌های فراملی و بین‌المللی داشته باشند، ناگزیرند به فناوری اطلاعات که فایده‌های مثبت خود را در عمل نشان داده است، رویکردی مثبت و کارساز داشته باشند.

در مورد تأثیر مثبت سرمایه انسانی و فیزیکی بر رشد اقتصادی بین اقتصاددانان اجماع وجود دارد ولی بیشتر اقتصاددانان رشد اقتصادی بالا را به تغییرات تکنولوژیکی و بنیادی وابسته می‌دانند، در نتیجه لازم است در راستای سیاست‌های اصل ۴۴ با فراهم کردن فضای مثبت سرمایه‌گذاری در عرصه توسعه فناوری اطلاعات، تأثیر کیفی در رشد اقتصادی رافراهم آوریم (بهبودی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۰).

بدون تردید برون‌رفت از سیستم‌های سنتی و ورود به روش‌های پیشرفته تجاری، به برنامه‌ریزی‌های دقیق و شناخت عمیق از مزیت‌ها و زیان‌های آن دارد و بر همین اساس، تولید و ارائه خدمات مبتنی بر سیستم‌های اطلاعاتی و مدرن، می‌تواند یکی از اهداف استراتژیک یک بخش تعاون در مسیر توسعه و دستیابی به مقصد خود که همانا دستیابی به سهم ۲۵ درصدی از اقتصاد کشورمان است، باشد.

برای موفقیت در استقرار سیستم‌های مطلوب و مدیریت اطلاعات در بخش تعاون، تکیه بر اصل «اول دانایی، بعد توانایی» فواید بسیاری را در پی خواهد داشت و بر همین اساس، ابتدا باید آنچه را لازم است از فناوری‌های روز و قابلیت‌های آن بدانیم و سپس خود را برای کاربست آن توانمند کنیم.

توسعه سیستم‌های اطلاعاتی و الکترونیکی در تعاونی‌های ایران، بدون شک با مشکلات و موانع گسترده‌ای مواجه خواهد شد، اما این موضوع نباید باعث کند شدن حرکت در این مسیر باشد، چرا که گسترش فناوری اطلاعات و کسب و کارهای الکترونیکی، افزایش مضاعف اشتغال، سودآوری و بالندگی تعاونی‌ها را در پی خواهد شد.

بر اساس آمارهای ارائه شده مراکز معتبر جهانی از جمله فارستر، کل حجم تجارت الکترونیکی جهان در سال ۲۰۰۶، بالغ بر ۱۲۰۰۰ میلیارد دلار برآورد شده است که از این رقم بیش ۲۵۰۰ میلیارد دلار مربوط به آسیا و اقیانوسیه است. هندوستان توانسته است با سرمایه‌گذاری اندک در بخش رایانه و الکترونیک، سالانه حدود ۸۷ میلیارد دلار سود کسب کند.

دستیابی به بازارهای فراملی و منطقه‌ای و صادرات یک میلیارد و ۴۰۰ میلیون دلاری بخش تعاون که از سیاست‌های وزارت تعاون در سال جاری اعلام شده است، با تعاونی‌های دانش محور و آشنا به قواعد تجارت و بازاریابی الکترونیکی، با شتاب بیشتری محقق خواهد شد (رستم نژاد، ۱۳۸۵: ۴).

۴. عوامل مؤثر در در شکل‌گیری اقتصاد نوین به لحاظ تجارت الکترونیکی

در گذشته شاخص‌های توسعه اقتصادی کشورها بر مبنای عواملی از جمله شاخص درآمد سرانه، شاخص برابری قدرت خرید، شاخص درآمد پایدار، شاخص توسعه انسانی، شاخص‌های ترکیبی توسعه و حضور فعال زنان در عرصه اجتماع و استقلال ملی قرار داشت اما امروزه دانشمندان معتقدند کشورهایی که دارای اطلاعات و شبکه‌های ارتباط دیجیتالی هستند (مالکوم و همکاران، به نقل از صوفی، ۱۳۸۶: ۸۵) از اقتصاد پیشرفته و نوین برخوردارند زیرا از این طریق مدیران آن‌ها به ایجاد تکنولوژی‌های اطلاعاتی اقدام کرده، مقررات دست و پا گیر را از بین برده و از طریق اینترنت مرزها را شکسته و وارد بازارهای جهانی می‌شوند و اقتصاد سنتی خود را به اقتصاد مدرن تبدیل می‌سازند.

متغیر وابسته Dependent variable	متغیرهای مستقل inDependent variable
اقتصاد نوین	اطلاعات مناسب
اقتصاد نوین	تکنولوژی اطلاعات
اقتصاد نوین	مقررات زدایی
اقتصاد نوین	پدیده جهانی شدن
اقتصاد نوین	اینترنت
اقتصاد نوین	دادگاه مدیران

از دیگر مزایای کار برد تکنولوژی اطلاعات کاهش قیمت تمام شده است در جدول بین هزینه سنتی و هزینه از طریق اینترنت مقایسه انجام شده است (صوفی و همکاران، ۱۳۸۶: ۹۱).

مقایسه بین هزینه سنتی و هزینه از طریق اینترنت

میانگین هزینه هر معامله			
میانگین هزینه توزیع در هر معامله (دلار)			
موارد نمونه	معاملات از طریق سیستم سنتی	معاملات از طریق اینترنت	درصد ذخیره
بلیط هواپیما	۸	۱	۸۷
بانکداری	۱/۱	۰/۱	۸۹
پرداخت صورتحساب	۲/۳	۰/۹	۶۱
بیمه عمر	۵۵۰	۲۷۵	۵۰
نرم افزار	۱۵	۰/۴	۹۷

(مستاجران، به نقل از صوفی، سال ۱۳۸۰: ۹۱)

شایان ذکر است، در تجارت بین‌المللی دسترسی آسان و مطمئن به اطلاعات و برقراری ارتباط سریع با بازارهای جهانی از اهمیت و حساسیت خاصی برخوردارند با بهره‌برداری از مبادله الکترونیکی اطلاعات هزینه تهیه پردازش و کاربرد اطلاعات کاهش می‌یابد فاصله جغرافیایی و زمانی بین بازارها از میان می‌رود و تجارت بین‌المللی همانند یک عرصه به هم پیوسته و بدون مرز شکل می‌گیرد. به بیان دیگر، عوامل مؤثر در شکل‌گیری اقتصاد نوین مانند اطلاعات، تکنولوژی اطلاعات مقررات زدایی، پدیده جهانی شدن، اینترنت و دیدگاه‌های مدیران می‌توانند باعث تسهیل فعالیت‌های اقتصادی شود (صوفی و همکاران، ۱۳۸۶: ۹۷).

الف. تأثیر کاربران اینترنتی در رشد اقتصادی

کره زمین حقیقتاً به صورت واحد درآمدی است، پخش سریع معلومات ممکن است و ما احتمالاً به سوی وحدت فنون می‌رویم، هرچند که وحدت سیستم‌های اقتصادی و انواع طرز زندگی ضرورت چندانی ندارد؛ نکته بعدی این‌که تساوی اقتصادی ممکن نمی‌باشد چون رشد و پیشرفت در کشورها متفاوت است (مایه، ۱۳۶۸: ۱۳۴). اینترنت

یک مجموعه به هم متصل از شبکه‌های کامپیوتر است که واقعاً جهان را تغییر داده است و از مزیت‌های عمده آن، اتصال کامپیوترهای ناهمگن به شبکه می‌باشد؛ به همین خاطر تجارت الکترونیکی به کاربرد فناوری نیز معروف است (هنری، ۱۳۸۶: ۳۸۰).

از آنجاکه اینترنت یک شبکه کاملاً باز است به همین خاطر حفظ اطلاعات افراد و جلوگیری از دسترسی اشخاص غیر مجاز به منظور در اختیار گرفتن اطلاعات و مداخله آنها ضروری می‌باشد؛ برای این کار ابزارهایی مثل رمز نگاری، هویت شناسی... مورد استفاده قرار می‌گیرد (نیک بخش و همکاران، ۱۳۸۰: ۳۵).

توسعه تجارت خارجی، توسعه تکنولوژی، دیجیتالی شدن اقتصاد و تبدیل تجارت مواد به تجارت اطلاعات و فشرده‌گی زمان و مکان از مهمترین ویژگی‌های جهانی شدن در این دوره است (کریمی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۶۷). در این میان، نقش تجارت بدون مرز یعنی تجارت الکترونیک از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است چرا که توسعه روز افزون تکنولوژی ارتباطات فن آوری اطلاعات شبکه‌های رایانه‌ای و افزایش تعداد کاربران اینترنتی در فرایند جهانی شدن این امکان را به وجود آورده که تجارت بدون مرز در کم‌رنگ کردن مرزهای جغرافیایی و کاهش فاصله‌های فیزیکی نقش ویژه‌ای بازی کنند و با کاهش هزینه‌های حمل و نقل و ارتباطات، حجم در حال افزایش تجارت بین‌الملل را بار دیگر با افزایش رو به رو کنند، با توجه به پیشرفتهای موجود در عرصه تجارت الکترونیکی، فناوری بی سیم یا تجارت همراه نیز وارد عرصه تجارت شده است (کورپر، ۱۳۸۰: ۲۳۸). به بیان دیگر رشد و گسترش کاربران اینترنتی به اضافه توسعه شبکه‌های رایانه‌ای باعث افزایش حجم تجارت بین‌الملل شده به طوری که چشم پوشی از این تاخیر می‌تواند سهم گسترده‌ای از تجارت خارجی کشورها را با کاهش مواجه کرده و آنها را در رقابت با کشورهای دیگر جهان در اقتصاد جهانی شده امروز دچار وقفه و نقصان نماید. از این‌رو تلاش برای حرکت به سمت برخورداری از تجارت بدون مرز یعنی تجارت الکترونیک می‌تواند تضمینی برای تجارت بین‌الملل بیشتر بوده و تداوم حضور کشورها را در رقابت جهانی تضمین نماید (کریمی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۷۰).

تجارت الکترونیک هزینه‌های تولید، نگهداری و بازیافت اطلاعات را نسبت به سیستم‌های کاغذی کاهش می‌دهد (صادقی و نوری، ۱۳۸۵: ۱۷۱).

مهم‌ترین ویژگی تجارت الکترونیک در مبحث جهانی تجارت، حرکت به سمت تجارت بدون مرز است که باعث می‌شود فاصله‌های فیزیکی کوتاه شده و فشرده‌گی زمانی و مکانی ایجاد شده و ارتباط بنگاه‌ها با مشتریان در یک شکل نزدیک‌تری برقرار شود.

ب. داد و ستد الکترونیکی

در سلامت نظام اقتصادی کشورها حجم و ارزش پول‌ها تأثیر اساسی داشته و انقلاب اطلاعات باعث توسعه فناوری اطلاعات و طرح‌ریزی نرم افزارها برای ترسیم روش‌های جدید پرداخت به صورت الکترونیکی شده است (صادقی نشاط، ۱۳۸۴: ۲۶۷).

ایجاد و گسترش شبکه دادوستد الکترونیکی علاوه بر مزایای بسیاری که برای شرکت‌های استفاده کننده دارد موجب رشد و توسعه اقتصاد ملی کشورهای مربوطه نیز می‌شود مهم‌ترین مزایای استفاده از این شبکه‌ها به شرح زیر است:

یک. با ایجاد شبکه‌های ارتباط الکترونیکی شرکت‌های کوچک کم درآمد و ناشناخته می‌توانند سهام خود را به طور مستقیم به خریداران عرضه نمایند.

دو. شرکت‌هایی که به شبکه دادوستد خام می‌پیوندند می‌توانند سهام خود را در سطح جهان و در طول شبانه روز عرضه و معامله کنند (جعفری و همکاران، به نقل از ابزری، ۱۳۸۴: ۹۱).

سه. معاملاتی که با شبکه‌های ارتباط الکترونیکی در مقایسه با بازار سازان صورت می‌گیرد دارای متوسط اختلاف قیمت خرید و فروش کمتری است و این اختلاف کم قیمت خرید و فروش در شبکه‌های ارتباط الکترونیکی ناشی از تفاوت‌های کم خرید و فروش مظنه شده در موقع انجام معاملات است.

چهار. حق کمیسیون معاملات اینترنتی، بسیار کمتر از زمانی است که معاملات به صورت سنتی توسط موسسات کارگزاری انجام می‌گیرد.

پنج. دسترسی یکسان به اطلاعات در بازار دادوستد الکترونیکی وجود دارد هنگامی که فعالان بازار از لحاظ جغرافیایی بسیار پراکنده و دور از هم باشند مهم‌ترین عامل موفقیت در انجام معاملات دسترسی همگان به اطلاعات است شرکت‌هایی که دسترسی گسترده به اطلاعات را امکان پذیر می‌سازند هم برای خود و هم برای بورس در آمد زا هستند.

شش. از دیگر مزیت‌های شبکه‌های ارتباط الکترونیکی برای مشترکین، عبارت است از مذاکره از طریق اینترنت با متخصصین دسترسی به دفتر سفارش شبکه‌های ارتباط الکترونیکی که شامل اطلاعات مهم و به روز در زمینه قیمت‌ها است اطلاعات مربوط به حجم معاملات اوراق بهادار، آدرس موسسات کارگزاری و بازارسازان و شماره تلفن آنها و غیره. برای ایجاد و گسترش داد و ستد الکترونیکی در ایران، عملیاتی کردن راه‌کارهایی مثلاً ایجاد و گسترش تجارت الکترونیک، بانکداری الکترونیکی، قوانین حمایت کننده، فرهنگ‌سازی در جامعه ضروری است (ابزری، ۱۳۸۴: ۹۱). در این جا لازم است به

مؤلفه‌های ارزش‌گذاری در تجارت الکترونیک نیز اشاره بکنیم که عبارتند از: یک. ارتقای محصولات: تجارت الکترونیک از طریق برقراری ارتباط مستقیم می‌تواند در ارتقای خدمات و محصولات کمک کند اولین فائده تجارت الکترونیک ارائه اطلاعاتی در مورد محصول به مشتریان است

دو. مجرای جدید فروش: سیستم‌های تجارت الکترونیک به علت دسترسی مستقیم به مشتریان و جهت‌گیری دو سویه خود در تبادل اطلاعات مجرای فروش جدید برای محصولات محسوب می‌شود.

سه. صرفه‌جویی مستقیم: تجارت الکترونیک می‌تواند با استفاده از یک ساختار عمومی مشترک مانند اینترنت و انتقال و کاربرد مجدد اطلاعات به صورت دیجیتال، هزینه ارائه اطلاعات مذکور به مشتریان را کاهش دهد (دعائی، ۱۳۸۴: ۱۵).

ج. محدودیت‌های داد و ستد الکترونیکی

در کنار مزایای فراوان تجارت الکترونیکی، محدودیت‌هایی مثل نارسایی‌های فناورانه به ویژه کمبود زیرساخت‌های مورد نیاز از جمله چارچوب‌های حقوقی و قوانین و مقررات مورد نیاز، موجب کندی رشد تجارت الکترونیکی شده است (شکوری، ۱۳۸۴: ۱۹۸).
موانع استفاده از تجارت الکترونیک، مربوط به فقدان آگاهی عمومی مردم نسبت به قابلیت‌ها و محدودیت‌های آن، فقدان مشارکت و همکاری نهادهای ذیربط در تجارت الکترونیکی و فقدان زیرساخت‌های مخابراتی در گسترش تجارت الکترونیکی می‌باشد (حقیقت خواه، ۱۳۸۲: ۱۵).

علاوه بر موارد فوق، به محدودیت‌های زیر نیز می‌توان اشاره کرد:

یک. اعتماد فنی: بزرگترین عیب دادوستد الکترونیکی ناتوانی یک شبکه در ایجاد امنیت کامل برای بهره برداران آن است

دو. تنهایی سرمایه‌گذار: در دادوستد الکترونیکی، سرمایه‌گذار امکان اداره وجوه خود را دارد و از این طریق احساس استقلال در وی به وجود می‌آید که قبلاً در دیدگاه سنتی این‌گونه نبود اما همین امر می‌تواند موجبات ناکامی وی را در اتخاذ تصمیم صحیح فراهم آورد اگر چه کارگزاران، کارشناسانی هستند که سهام را بدون تجربه پیشنهاد نمی‌دهند اما گاهی پیشنهادهای نامناسبی به سرمایه‌گذاران می‌شود.

سه. عدم وجود استاندارد خدمات: در این نوع دادوستد یک استاندارد خاص، جهت ارزیابی میزان رضایت از خدمات شبکه الکترونیکی و کارگزاران وجود ندارد (ابزری، ۱۳۸۴: ۹۲).

د. ایجاد محیط حقوقی مناسب برای رشد علم

ظهور اینترنت و تجاری شدن آن در دهه اخیر شیوه‌های سنتی تجارت را متحول کرده است. گسترش تجارت الکترونیکی نه تنها تحت تأثیر گسترش فناوری است بلکه نیازمند و وابسته به توسعه حقوقی هم می‌باشد (نوری و همکاران، ۱۳۸۲: ۱۷).

تحولات علمی و فکری از تحولات مهم در یک جامعه است در این میان برای رشد علم، عوامل مختلفی تأثیرگذار می‌باشند که ایجاد محیط حقوقی مناسب از جمله آنهاست. برای این امر لازم است داده‌ها و پژوهش‌های انجام شده، چه توسط نهادهای دولتی، و چه توسط نهادهای خصوصی قابل دسترس باشند. البته برای تولیدات علمی باید حق مالکیت فکری ایجاد شود. یکی از آنها حقوق اختراعات است که به نشر و پخش اختراعات و نوآوری‌های جدید در جامعه کمک می‌کند (انصاری، ۱۳۸۶: ۲۱).

سهیم کردن پژوهشگران دیگر در داده‌های پژوهشی باعث شفافیت در پژوهش‌های علمی، تأیید، نفی و تنقیح نتایج اولیه پژوهش‌ها، ترویج پژوهش‌های جدید از طریق داده‌های موجود، تشویق به استفاده بیشتر و مناسب‌تر از داده‌های تجربی در سیاست‌گذاری‌ها و ارزیابی‌ها می‌شود. قانونمند کردن پارک‌های علم و فناوری باعث کاهش فاصله بین بخش‌های تحقیقاتی با بخش تولید و خدمات می‌شود، چون پارک علمی و فناوری یک نهاد حقوقی جدید است بنابراین نیازمند شناسایی ماهیت خاص این پارک‌ها به وسیله نهادهای قانونگذاری می‌باشد، چون استفاده از قالب‌های سنتی برای تأسیس، فعالیت و مدیریت این پارک‌ها کارآمد نیست (انصاری، ۱۳۸۶: ۲۸).

نتیجه گیری

تحولات موجود در تجارت الکترونیکی به لحاظ سرعت و زمان خیلی جلوتر از قواعد موجود در تجارت سنتی است، و فن آوری اطلاعات بر حریم عمومی و خصوصی افراد جامعه نفوذ کرده است و دارای چنان اهمیتی است که لزوم فراهم آوردن زیر ساخت‌های آن برای مؤسسه‌های ملی و بین‌المللی روشن و واضح می‌باشد که قانون آنسیترال ۱۹۹۶ سنگ بنای قوانین تجارت الکترونیکی را ایجاد کرده است. همچنین حقوق مصرف کننده نیز در تجارت الکترونیکی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است تا جایی که ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی برای مصرف کننده، حق انصراف پس از ۷ روز از انعقاد قرارداد را داده است.

در خصوص روش پرداخت در حقوق سنتی که با ابزار متناسب آن انجام می‌گیرد این ابزار در حقوق الکترونیکی کفایت نمی‌کند به همین خاطر لازم است در این خصوص پول الکترونیکی بوسیله ابزارهای جدید مانند کارتهای اعتباری، کارتهای هوشمند، اعتبارات اسناد الکترونیکی، چک پول الکترونیکی برای پرداخت الکترونیکی استفاده شود.

در نهایت با توجه به مزایای حقوق الکترونیکی از قبیل سرعت، دقت، سهولت و هزینه کم معاملات برخط و به روز بودن اطلاعات و افزایش درآمد و تبلیغات آسان کالاها و دسترسی آسان به اطلاعات که برای معاملات الکترونیکی وجود دارد محدودیت‌هایی نیز از قبیل امنیت اطلاعات در فضای مجازی، امکان به سرقت رفتن اطلاعات طرفین قرارداد توسط هکرها و اختلال در انعقاد قرارداد و همچنین عدم وجود قوانین کامل و جامع در این زمینه، رشد حقوق الکترونیک را محدود کرده است. با توجه به این موارد پیشنهاد می‌شود:

یک. زیرساخت‌های حقوق تجارت الکترونیک به لحاظ مطالعاتی و پژوهشی آماده شود تا زمینه‌های پذیرش قواعد کلی حقوق سنتی مثل مسئولیت مدنی و کفتری در فضای مجازی فراهم آید و مسئولیت فرد طبق اصول سه گانه وجود ضرر، فعل زیانبار، و وجود رابطه سببیت بین آن دو مشخص شود حتی موضوع بحث برانگیز خسارت معنوی در حقوق سنتی، در حقوق الکترونیکی نیز تبیین و روشن گردد و همچنین زمینه‌های پذیرش مالکیت فکری و حمایت از کپی رایت در محیط مجازی ایجاد شود.

دو. با توجه به ادله اثبات در حقوق سنتی، ادله الکترونیکی تعریف و وضع گردد؛ به گونه‌ای که ارزش سندیت داده پیام از حیث آیین دادرسی مدنی معلوم گردد.

سه. از آنجا که بحث امنیت اطلاعات و حمایت از داده‌ها در فضای مجازی از اهمیت

گسترده‌ای برخوردار است لازم است مراجع گواهی الکترونیکی تدوین گردد و به لحاظ نظارتی، نهادی تعریف شود که بتواند نظارت مداوم و مستمری داشته باشد و همین امر باعث اعتماد سازی تجار در روابط معاملاتی می‌شود.

چهار. در خصوص پرداخت الکترونیکی، پول رایج در حقوق سنتی کفایت نمی‌کند بنابراین باید پول الکترونیکی به رسمیت شناخته شود.

پنج. در حالت سیستمی و سازمانی لازم است متخصصینی در این زمینه تربیت گردد؛ چه از طریق ایجاد رشته‌های حقوق الکترونیکی، چه از طریق گنجاندن واحدهای درسی در مقاطع کارشناسی ارشد و دکتری.

شش. لزوم دخالت قوه مجریه به لحاظ ایجاد بسترهای مناسب حقوقی، اقتصادی، فرهنگی و قانونی ضروری می‌باشد تا ضمن ایجاد تشکیلات اجرایی، قواعد و مقررات تسهیل کننده معاملات بر خط فراهم آید.

۱۳۸

مجله مطالعات
حقوق اقتصادی

سال اول، شماره اول، پائیز و زمستان ۱۳۹۴

منابع

۱۳۹

دوفصلنامه مطالعات
حقوق اقتصادی

بررسی تأثیر تجارت الکترونیک بر رشد و توسعه اقتصادی با رویکرد حقوقی - فقهی
درج نژادی

ابزری، مهدی و صفری، علی (۱۳۸۴)، «بورس الکترونیکی و راهکارهای توسعه آن در ایران»، فصلنامه اقتصاد و تجارت نوین، شماره ۲، صص ۸۶-۱۰۶.

احمدی، حسین و ویرجیناری، هاری (۱۳۸۱)، تجارت الکترونیک، تهران: مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران.

اکبریان، رضا و قائدی، علی (۱۳۹۰)، «سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های اقتصادی و بررسی تأثیر آن بر رشد اقتصادی»، فصلنامه رشد و توسعه اقتصادی، شماره ۳، صص ۱۱-۴۸.

انصاری، باقر (۱۳۸۶)، «ایجاد محیط حقوقی مناسب برای رشد علم»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تهران: شماره ۴، صص ۱-۳۵.

آوینی، مرتضی (۱۳۷۶)، توسعه و مبانی تمدن غرب، تهران: نشر ساقی.

باطنی، ابراهیم و یزدان شناس، مهدی (۱۳۸۵)، «نگاهی به فرآیند شکل‌گیری دولت الکترونیک و چالش‌های فراروی آن»، تابستان، فقه و حقوق، سال دوم.

باقری، پرویز و یاری، سیاوش (۱۳۹۱)، «زمینه‌های حقوق تجارت الکترونیک در قرآن و سنت»، فصلنامه تخصصی پژوهش‌های میان رشته‌ای قرآن کریم، سال دوم، شماره دوم، صص ۱۷-۲۶.

بنیانیان، حسن (۱۳۸۶)، فرهنگ و توسعه (خط‌مشی‌گذاری برای تقویت فرهنگ توسعه در ایران)، تهران: امیرکبیر.

بهبودی، داوود و منتظری شورکچالی، جلال (۱۳۹۰)، «بررسی بهره‌وری کل عوامل در ایران در چارچوب حسابداری رشد»، فصلنامه رشد و توسعه اقتصادی، شماره ۳، صص ۴۹-۷۱.

جعفری، دانش و میرطاهرپور، پرتوی (۱۳۸۲)، «نقش فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه

بازارهای مالی»، مجله بورس، شماره ۳۹، صص ۶۲-۶۵.

حقیقت خواه، امیرحسین (۱۳۸۲)، گسترش تجارت الکترونیکی در ایران (چالش‌ها و راه‌های بهبود بهره‌وری)، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.

درگاهی، حسن و قدیری، امرالله (۱۳۸۲)، «تجزیه و تحلیل عوامل تعیین کننده رشد اقتصادی ایران»، مجله پژوهش نامه بازرگانی، شماره ۲۶، صص ۱-۳۲.

دعائی، حبیب‌الله (۱۳۸۴)، «جهانی شدن، مدیریت و تجارت الکترونیک»، تدبیر، شماره ۱۶۵، صص ۱۲-۱۶.

رستم‌نژاد، غلامحسین (۱۳۸۵)، «تعاونی‌های دانش محور و تجارت الکترونیک»، مجله تعاون، شماره ۱۸۴، ص ۴.

رشوند بوکانی، مهدی و باقری، محمود (۱۳۸۷)، «حقوق رقابت و دفاع از تمامیت بازار در فقه امامیه»، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال نهم، شماره دوم، صص ۵۱-۸۶.

رضایی، علی (۱۳۸۷)، حقوق تجارت الکترونیکی، تهران: میزان، چاپ اول.

رهنورد، فرج‌الله (۱۳۸۴)، «برنامه‌ریزی راهبردی سیستم‌ها و فناوری‌های اطلاعاتی (ضرورت بنیادین در برنامه توسعه چهارم)»، مجموعه مقالات همایش چالش‌ها و چشم‌اندازهای توسعه ایران، هم‌اندیشی پژوهشگران و نظریه‌پردازان.

سرمد سعیدی، سهیل و میرابی، وحیدرضا (۱۳۸۲)، تجارت الکترونیک، تهران: انتشارات پرسمان.

شکوری مقدم، محسن (۱۳۸۴)، حقوق تجارت الکترونیکی، تهران: نشر ذره.

صادقی نشاط، امیر (۱۳۸۴)، «تحلیل حقوقی جنبه‌های از پرداخت الکترونیکی، معاونت آموزش قوه قضاییه»، مجموعه مقاله‌های همایش بررسی جنبه‌های حقوقی فناوری اطلاعات، سلسبیل، صص ۲۵۰-۲۷۵.

صادقی، م و نوری، ز (۱۳۸۵)، تجارت جهانی الکترونیک و فناوری اطلاعات، مشهد: انتشارات سخن گستر.

صوفی مجیدپور، مسعود و حسینی یکتا، سیدتقی (۱۳۸۶)، «بررسی عوامل مؤثر بر ایجاد اقتصادنوبین»، مجلس و پژوهش، شماره ۵۵، صص ۸۳-۱۰۰.

عظیمی، حسین (۱۳۷۱)، مدارهای توسعه نیافتگی در اقتصاد ایران، تهران: نشر نی.

غفوری نژاد، محمدعلی (۱۳۸۷)، «احکام فقهی عاملی برای زمینه‌سازی تحقق عدالت اقتصادی و اجتماعی»، فصلنامه تخصصی فقه تاریخ تمدن، سال چهارم، شماره شانزدهم، صص ۶۵-۹۰.

کریمی هسنیجه، حسین و طیبی، کمیل (۱۳۸۶)، «تأثیر کاربران اینترنتی بر جریان‌های تجاری سازمان تجارت جهانی»، فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی ایران، سال نهم، شماره ۳۳، صص ۱۶۵-۱۸۳.

کورپر، استفان (۱۳۸۰)، تجارت الکترونیکی، خسرو مهدی پورعطایی، تهران: مؤسسه فرهنگی دیباگران، چاپ اول.

مارک هنری، پاول (۱۳۸۴)، فقر، پیشرفت و توسعه، مسعود محمدی، تهران: چاپ اول.

مالکوم گیلیس، دوایت اچ، پرکینز، مایکل روم و دانلدر، استودگراس (۱۳۷۹)، اقتصاد توسعه، ترجمه غلامرضا آزاد، تهران: نشر نی.

مایل دکار، سیلور (۱۳۸۴)، ضربه الکترونیکی در آغاز هزاره سوم، محمد رضاصادقی فروشانی و ناصر کوهگیلانی، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی وابسته به مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی، چاپ اول.

مایه، پی یر (۱۳۶۸)، رشد اقتصادی، علی محمد فاطمی قمی، تهران: سازمان انتشارات آموزش انقلاب اسلامی، چاپ اول.

مستاجران، علی (۱۳۸۰)، مفاهیم استراتژیک در اقتصاد نوین، تهران: انتشارات کیومرث، چاپ اول.

میرزابیگی، جهان‌شاه (۱۳۷۹)، «تأثیر بالقوه فناوری‌های موج سوم بر سازمان‌ها»، بی‌نا، شماره ۷، صص ۳۳-۴۵.

نوری، محمدعلی و نخجوانی، رضا (۱۳۸۲)، حقوق تجارت الکترونیکی، تهران: کتابخانه گنج دانش، چاپ اول.

نیکبخش تهرانی، محمدحسن و آذرصابری، مهدی (۱۳۸۰)، آشنایی با تجارت الکترونیک وزیر ساخت‌های آن، تهران: انیستستو ایزایران، چاپ اول.

هنری، لوکاس (۱۳۸۶)، فناوری اطلاعات (تصمیم‌گیری استراتژیک برای مدیران)، بابل: علوم رایانه.

